

ПОЈАМ И ОБЛИЦИ ПЛАТНОГ ПРОМЕТА

Платни промет обухвата сва плаћања између правних и физичких лица, чија је вредност изражена у новчаним јединицама, без обзира ко их врши, и зашто и на који начин то чини.

У односу на подручје на коме се одвија платни промет разликујемо:

- Унутрашњи платни промет – уколико га чине сва готовинска и безготовинска плаћања која се врше у границама једне државе и то у њеној националној валути.
- Инострански платни промет – уколико га чине сва плаћања која врши једна земља са иностранством, ван граница националне економије у страним конвертибилним, међународно признатим валутама

Унутрашњи платни промет

Суштину унутрашњег платног промета чини омогућавање несметаних токова новчаних и безготовинских трансакција која доприноси ефикасном функционисању националне економије.

Свака национална економија има свој систем платног промета према:

- свом унутрашњем уређењу,
- броју носилаца платног промета,
- његовој централизацији (ЗОП до 2003. године у нашој земљи) или децентрализацији (пословне банке након 2003.године)
- међусобној повезаности носилаца платног промета,
- инструментима, облицима и начинима плаћања,
- интересима и друштвено економским потребама,

и свака настоји да га на најбољи могући организује и тиме омогући ефикасан унутрашњи платни промет.

У оквиру националне економије унутрашњи платни промет можемо посматрати:

- у ширем смислу када обухвата сва плаћања, све новчане и безготовинске трансакције на свим релацијама између правних лица, физичких лица, правних и физичких лица, у којима практично учествују сва платежно способна лица која врше те трансакције

- у ужем смислу када обухвата само одређени део укупних плаћања унутар једне земље, део који се односи на привредне субјекте који остварују плаћања посредством банке, поштанске штедионице, овлашћених мењачница, служба платног промета и др.

Платни промет обухвата послове као што су:

- Отварање и вођење рачуна код носилаца платног промета;
- Пренос новчаних средстава са једног на други рачун;
- Обрачун обавеза и потраживања преко рачуна;
- Наплату;
- Уплату;
- Исплату;
- Праћење и утврђивање ликвидности учесника и носиоца платног промета;
- Информисање по основу извршеног платног промета;
- Друге послове платног промета утврђене Законом о платном промету.

Платни промет се обавља употребом јединственог плана рачуна и јединствених инструмената платног промета који прописује Централна банка.

Новчане и безготовинске трансакције се могу вршити у оквиру исте банке и то су онда интерне трансакције. Рачуни (конта), који се воде код пословних банака се воде по књиговодственом принципу " дугује" и " потражује", и они су основни инструменти платног промета преко којих се одвија више од 90% плаћања. Тај платни промет у оквиру банке у којој се плаћање обавља вирманским путем одобравањем и задуживањем на рачуну корисника, односно налогодавца је, у ствари, бескрајни и свакодневни посао прекњижавања платних налога са рачуна на рачун. Та прекњижавања настају поводом куповине и продаје робе, куповине и продаје девиза, разних уплата и исплата, плаћања пореза и сл. Плаћање настаје по иницијативи платиоца - носиоца рачуна, који даје налог банци за извршење плаћања, а дужност банке је да у што краћем року и што тачније изврши, што она најбрже и чини вршећи интерне трансакције.

Уколико се трансакције обављају између рачуна отворених код различитих банака онда су то екстерне трансакције за које се врши међубанкарски обрачун који обавља Централна банка преко система RTGS или клиринг.

Обзиром да чешће долази до екстерних трансакција може се рећи да је основни облик платног промета клириншки промет.

Клиринг је облик унутрашњих плаћања, која се врше пребијањем дуговања и потраживања преко банака, тако што се свакодневно, посредством емисионе банке компензују салда поднетих налога плаћања од стране коминтената. Може се рећи да клиринг као облик платног промета у земљи доприноси развоју депозитног новца, кредита и безготовинског начина плаћања.

Народна банка Србије је оператор пет платних система у Републици Србији:

- RTGS НБС система,
- IPS НБС система,
- Клиринг НБС система,
- Међународног и међубанкарског клиринга система у девизама,
- DinaCard клиринг система.

Најбитнији су RTGS и Клиринг НБС систем

RTGS НБС систем

RTGS систем подразумева обрачун у реалном времену по бруто принципу, пријем и извршавање појединачних налога за плаћање банака у најкраћем могућем времену од момента њиховог пријема – и то до висине покрића на рачуну. У RTGS систему могу се извршавати сви налози за пренос стим што се обавезно извршавају тзв „велика плаћања“, (одобрења и задужења) налози који износе преко 300.000 рсд (обавезно се извршавају), што је утврђено оперативним правилима за RTGS систем.

Клиринг НБС систем

Клиринг НБС систем се одвија према Правилима рада клиринг платног система Народне банке Србије за „мала плаћања“, налози чији је појединачни износ до 300.000 рсд.

Плаћања у клирингу извршавају се у процесу нето поравнања у три клириншка циклуса сваког радног дана (у 10.30, 12.30 и 14.45 часова).

Међународни и међубанкарски клиринг систем у девизама

Народна банка Србије је оператор Међународног и међубанкарског клиринг система у девизама чиме омогућава ефикасније и јефтиније свакодневно извршавање платних трансакција становништва и привреде у еврима. Она то чини према утврђеним Правилима рада овог система и Оперативним правилима за клиринг међународних плаћања (међународни клиринг систем у девизама).

Учесници у РТГС и Клиринг систему Народне банке Србије повезани су у јединствену целину, у којој се платне трансакције размењују порукама, заснованим на SWIFT стандарду, кроз њену приватну комуникациону мрежу и то су:

- Народна банка Србије;
- Пословне банке са седиштем у Републици Србији које имају дозволу за рад Народне банке Србије, у складу са законом којим се уређују банке и банкарско пословање;
- Република Србија - Министарство финансија – Управа за трезор;
- Централни регистар, депо и клиринг хартија од вредности као оператор система за поравнање финансијских инструмената, оператор другог платног система;
- Удружење банака Србије.

Радно време РТГС и Клиринг система утврђено је Дневним терминским планом. Систем извршава трансакције учесника у току радног дана од 9.00 до 18.00 часова.

Одвијање платног промета као банкарски посао је део њених неутралних, посредничких, послова за које она наплаћује провизију, према својој званичној тарифи.

Банка има дужност да о сваком извршеном платном налогу писмено или електронски извести и налогодавца и корисника, кроз изводе са њихових жиро рачуна, како би они на својим рачунима евидентирали смањење односно повећање салда.

Значај и функција текућих (жиро) рачуна

У складу са Законом у платном промету сва правна и физичка лица су ради обављања платног промета дужна да отворе своје текуће рачуне у оквиру пословних банака да би се посредством њих водила и вршила плаћања.

Текући рачуни служе за редовно пословање клијента јер они на њима воде своја новчана средства (раније жиро-рачун).

Рачун правног лица у платном промету састоји се из укупно 18 цифара и три дела XXX-YYYYYYYYYYYY-33 тако што је:

- XXX је јединствен идентификациони број Банке у РТГС, додељен од стране Народне Банке
- YYYYYYYYYYYYYY - број партије рачуна - додељује га банка (до 13 нумеричких места),
- 33 - контролни број (2 нумеричка места).

Текући (жиро) рачуни имају велики значај у платном промету свих лица са аспекта њиховог држања, отварања, располагања, или шифрирања и блокирања.

- *Држање* текућег (жиро) рачуна је обавезно за сва физичка лица која врше новчане трансакције, као и предузећа јер је званично једино могуће преко њих вршити новчане трансакције.
- *Отварање* текућег (жиро) рачуна обавља се на основу посебног обрасца пријавнице, коју подноси и потписује директор предузећа или физичко лице. Потпис власника текућег рачуна, директора и других овлашћених лица која њиме могу располагати, депонује се код банке при отварању рачуна. Уговором о отварању текућег рачуна достављају се основни подаци о његовом власнику као што је место, пуна адреса, ЈМБГ, матични број предузећа, и сл. (подаци из личне карте и/или регистрације предузећа). Власник текућег рачуна је у обавези да банци пријави сваку промену основних података из Уговора о отварању рачуна ради промене истих.

За отварање рачуна потребно је банци поднети:

- Затхев за отварање рачуна
- Прописану документацију описану у Упутству о отварању рачуна које можете добити у сваком организационом делу банке
- Картон депонованих потписа лица овлашћених за располагање средствима са рачуна.

Текућим (жиро) рачуном могу располагати и друга лица на основу овлашћења њиховог власника.

- *Располагање текућим* рачуном је идентично са располагањем благајном у предузећу, јер треба да се зна ко је овлашћен да наређује исплате ради спречавања евентуалних злоупотреба. Потписи овлашћених лица се ради тога пријављују и депонују у банци. Сваку промену у потписивању, штамбиљу, жигу, називу и адреси, треба одмах пријавити оном седишту банке код које се води жиро рачун. Кад су у питању физичка лица онда се може идентификовати са располагањем својом готовином депонованом на рачуну.
- *Шифрирање* подразумева да се на сваки налог за плаћање ставља одређена шифра. Ово шифрирање уведено је ради лакшег класирања диспозоција у циљу праћења и контроле финансијског пословања. Шифра се ставља у леви горњи угао наређења диспозоције и мора тачно да одговара разлогу због којег се диспозоција врши.
- *Блокирање* текућег рачуна представља за предузеће непријатну околност тј. санкцију за неку финансијску недисциплину и састоји се у томе да се платни налози не могу извршавати док блокада траје. То значи да је предузеће чији је рачун блокиран неликвидно за све остале партнере. За разлику од исплата, све се

уплате примају редовно, без обзира на блокаду. Блокада се спроводи, углавном, ако на рачуну нема довољно средстава за измирење обавеза по поднетим налозима за плаћање, или ако се у року не изнесу периодични обрачуни. Текући рачун физичких лица може бити у минусу уколико је физичко лице потрошило више новчаних средстава од расположивих. Уколико дође до одређених злоупотреба, банка може физичком лицу забранити коришћење одређеног рачуна и извршити гашење истог.

Одредбама Закона о платном промету, прописано ја да НБС прописује:

- услове и начин отварања, вођења и гашење рачуна код банке,
- план рачуна за обављање платног промета код банке,
- јединствену структуру за идентификацију и класификацију рачуна, као и
- услове и начин плаћања у готовом новцу у динарима за правна лица и за физичка лица која обављају делатност.

ПЛАТНИ ПРОМЕТ СА ИНОСТРАНСТВОМ

Платни промет са иностранством обухвата све платне односе, без обзира на њихов основ, субјеката из две различите земље.

Платни промет наше земље обухвата сва плаћања и наплаћивања које имају субјекти из наше земље са субјектима у другим земљама.

Међународно плаћање се врши:

- према техничком упутству Централне банке,
- углавном на безготовински начин
- посредством домаћих и страних банака,
- према споразумима којима домаће банке успостављају коресподентски однос (међународну сарадњу) са другим банкама.

У платном промету са иностранством мора се водити рачуна о коректним уговорима, правним и обичајним разликама које постоје између наше земље и иностраних земаља понаособ, без обзира да ли је у питању наплаћивање или плаћање.

За извршење сваког платног налога, било да он иде у иностранство или да долази из иностранства, потребно је употребити две врсте новца и то домаћи и инострани. Та

околност сама по себи ствара читав низ проблема у погледу набавке страних средстава плаћања, затим конверзије домаћег новца у други, покрића, курсних разлика, паритета, законских и других релација и односа.

Платни промет са иностранством могао би се обухватити и посматрати кроз економску проблематику, са три тачке гледишта:

- (1) са гледишта материјалног,
- (2) са гледишта форме и
- (3) са гледишта банкарско-техничког.

Са материјалног гледишта, платни промет са иностранством представља скуп свих примања и свих давања према иностранству у току једне године. У питању је стицање и трошење иностраних средстава плаћања тј. девиза и валута.

Са формалног гледишта, платни промет са иностранством посматрамо кроз изучавање прописа којима се регулише платни промет. То су девизни прописи и они су у свакој земљи различити либерални више или мање, у зависности од стања платног биланса. Скуп свих прописа којима се регулише платни промет и односи око платног промета у једној земљи, чини њен девизни систем односно девизни режим.

Са банкарско-техничке стране платног промета са иностранством, питање се односи на начин и инструменте помоћу којих се тај промет спроводи.